

۲۰۰ ۷۶۲۷

بسم الله الرحمن الرحيم

و

مؤلف:

مصطفی صداقت رستمی

سرشناسه : صداقت رستمی، مصطفی، ۱۳۶۷ -
 عنوان و نام پدیدآور : نوروز/ مؤلف مصطفی صداقت رستمی.
 مشخصات نشر : تهران، مهکامه، ۱۳۹۶.
 مشخصات ظاهری : ۱۴۴ ص: ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.
 شابک : 978-600-8731-04-7
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیا
 موضوع : نوروز
 موضوع : Nawruz (Festival)
 موضوع : نوروز - آداب و رسوم
 موضوع : Nawruz (Festival) -- *Manners and customs
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۶ ص۳۶ GT۴۸۷۴/۱۲
 رده‌بندی دیویی : ۳۹۴/۳۶۹۵۵
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۰۶۰۳۵۸

نام کتاب: نوروز
 مؤلف: مصطفی صداقت رستمی
 ناشر: مهکامه
 ناظر چاپ: یزاد ربیعی
 لیتوگرافی: نقش
 نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۶
 تیراژ: ۵۰۰ نسخه
 قیمت: ۱۲۵۰۰۰ ریال
 شابک: ۷-۰۴-۸۷۳۱-۰۰۶۰۰-۷۸

مراکز پخش: ۱- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، نشانیده به لبافی‌نژاد، کوچه انوری، پلاک ۸، طبقه دوم،
 نشر و پخش مهکامه
 تلفن: ۶۶۴۹۷۰۵۰-۶۶۴۸۸۲۰۳
 ۲- تهران، میدان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین، در بیهوش، کتابفروشی آگاه
 تلفن: ۶۶۴۶۷۳۲۳-۶۶۴۶۰۹۳۲
 پست الکترونیکی: en_mahkame@yahoo.com
 www.mahkame.com

نمایندگی‌های شهرستان:

- ۱- اهواز: خیابان حافظ، بین سیروس و نادری، کتابفروشی رشد، تلفن: ۰۶۱۳۷۰۰۰۲۲۲ (۰۶۱۳)
- ۲- مشهد: خیابان سعدی، پاساژ مهتاب، کتابفروشی درخشش، تلفن: ۰۵۱۹۲۳۵۱۲۳ (۰۵۱۲)
- ۳- اصفهان: خیابان چهارباغ عباسی، مجتمع چهارباغ، زیرزمین، پلاک ۲۶، تلفن: ۰۳۲۲۳۸۸۵۶ (۰۳۲۱)
- ۴- یزد: خیابان قرخی، جنب مجتمع ستاره، کتابفروشی فدک، تلفن: ۰۳۶۲۲۷۴۷۵ (۰۳۵)
- ۵- شیراز: خیابان ملاصدرا، نیش خلیلی، کتابفروشی خوارزمی، تلفن: ۰۳۶۲۷۳۷۷۱ (۰۷۱)
- ۶- تبریز: فلکه دانشگاه، ابتدای خیابان دانشگاه، کتابفروشی علامه، تلفن: ۰۳۳۴۱۶۶۹ (۰۴۱)

آدرس کانال انتشارات مهکامه: telegram.me/mahkamepublishers

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۳	پیشگفتار مترجم
۱۵	نوروز در دوره پیش از اسلام
۱۵	در دوره پیش از اسلام
۱۶	نوروز و ریتوین
۱۸	نوروز در اوستای نو
۲۲	نوروز در تقویم ۳۶۵ روزه هخامنشیان
۳۳	نوروز تحت حکومت اشکانی
۳۶	نوروز در نوشته‌های پهلوی و در زمان ساسانیان
۴۴	نوروز در زمان‌های اولیه پس از ساسانیان
۵	نوروز در زمان معاصر
۶۳	کتاب‌شناسی
۷۳	یادداشت مترجم
۸۷	نوروز در تقویم ایرانی
۹۶	کتاب‌شناسی
۹۹	یادداشت مترجم

۱۰۳.....	نوروز در دوره اسلامی
۱۰۳.....	مقدمه
۱۰۵.....	تاریخ نوروز تا دوره صفوی
۱۱۰.....	دیدگاه‌های مذهبی در مورد نوروز
۱۱۲.....	نوروز در تاریخ اخیر
۱۱۷.....	نوروز در سرزمین پارس معاصر
۱۲۲.....	نوروز در سرزمین‌های دیگر
۱۲۷.....	کتاب‌شناسی
۱۳۰.....	مقالات
۱۳۷.....	اددات و مترجم

مقدمه

با بررسی مبانی تمدن انسانی به این نتیجه می‌رسیم که هیچ تمدنی بدون دین وجود نداشته است، زیرا هیچ عاملی همچون دین قابلیت انسجام بخشی اجتماعی را ندارد. پس از دین احتمالاً آنچه موجب دغدغه صاحبان تمدن را فراهم می‌آورد، تقویم بوده است. این مهم نیز در تمام تمدن‌ها مورد توجه بوده است. به‌ویژه اینکه کشاورزی قرن‌های متمادی اصلی‌ترین فعالیت انسان بوده، زیرا آئوین تافلر در کتاب «موج سوم» معتقد است که تمدن کشاورزی ۱۰۰۰ سال طول کشیده است. پایه‌های توسعه کشاورزی در میان تمدن‌های قدیم بر اهمیت شناخت و تعیین زمان و نهایتاً تنظیم گاه‌شمارها افزوده می‌شد تا سال، ماه، هفته، روز و ساعت را مشخص کنند. بنابراین تقویم محصول فعالیت کشاورزی بود. همچنین کشاورزی منشأ و مبدأ ظهور تمدن‌ها نیز بوده است، زیرا کشاورزی بر خلاف دامپروری خصلت یکجانشینی دارد.

قبل از تمدن بابل، تمدن‌های دیگر نیز صاحب تقویم بوده‌اند، اما اگر این تقویم را بپذیریم که روز به‌عنوان واحد زمان، تحمیل طبیعت بر انسان است، در آن‌صورت بابل بر پایه محاسبات ریاضی و فیزیک دقیق‌ترین تقویم را تنظیم کرده است و شاید به دلیل فراوانی آب و وجود زمین‌های آبرفتی در جنوب عراق امروزی باشد که در این منطقه کشاورزی بیش از مناطق دیگر تمدنی رونق داشته است.

بابلیان ۷ روز هفته را به نام خدایان و یا به نام خورشید، ماه و پنج سیاره نامگذاری می‌کردند. سال به دوازده ماه و به نام خدایان و یا جانوران نام‌گذاری شد.

حدود ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد سال به ۳۶۰ روز تقسیم شد. اگر بابلیان را به عنوان مخترع تقویم در نظر بگیریم، این تمدن نخستین قومی بوده‌اند که روزهای زیادی از سال را به مناسبت‌های مختلف جشن می‌گرفتند. از میان این روزها، این بابل بود که «نوروز» را به عنوان روز اول بهار جشن می‌گرفت.

نوروز هم به معنای نو شدن و تجدید سال و هم جشن شروع کشاورزی و کشت بهاره جو، گندم و حبوبات بود.

به جمشید بر گوهر افشاندند
مر آن روز را روز نو خواندند

فردوسی

در اوستا، در ادبیات سانسکریت آمده است که جمشید جم به فرمان اهورامزدا به سلطنت رسید و پس از اینکه همه امور جهان را به سامان برد روز اول فروردین را «نوروز» خواند و مردم به برگزاری جشن و سرور دعوت کرد تا لباس‌های نوروزی را به تن کنند و بران، خردن غذا، شیرینی و شربت به خانه‌های یکدیگر برونند. از آن روز «نوروز» به عنوان جشن ملی ایرانیان یا فارسی‌زبانان شناخته شد و هر سال این روز با شادی و سرور برگزار می‌شود. نه تنها در ایران، بلکه در تمام تمدن‌ها روزی به این نام وجود دارد.

اختلاف است میان مورخان و ادیبان بر این مبنی که تاریخ یا زبان، کدامیک نقش مؤثرتری در ساخت هویت ملی ایرانی دارند. اگر مفهوم مابعدی از این دو موضوع دریافت کنیم می‌شود ادعا کرد که «نوروز» هم نشان‌دهنده یک نظام تاریخی است و هم نشان‌دهنده سال جدید است و علاوه بر این نوروز باز زبانی نیز دارد، زیرا نوروز و اول بهار در ادبیات ما از جلیگانه خاصی برخوردار است.

در دوره بعد از اسلام به‌ویژه در عصر صفاریان، دومین سلسله مستقل ایرانی، سیاست بازگشت به هویت ملی ایرانی به شدت مورد توجه قرار گرفت، به طوری که شاعری که در برابر یعقوب لیث صفاری وی را با زبان عربی ستایش می‌کرد، مورد سرزنش یعقوب قرار گرفت و به شاعر گفت: «من زبان عربی نمی‌دانم چرا تو به زبان

فارسی شعر نسرودی». شاعر مجبور شد شعرش را به زبان فارسی بسراید. از زمان یعقوب صفاری زبان فارسی رفته‌رفته در امور دیوانی جای زبان عربی را گرفت و شاعران ما به زبان عربی شعر سرودند:

عنصری، شاعر قرن پنجم در مورد نوروز می‌گوید:

باد نوروز - همی در بوستان بتگر شود تا ز صنعش هر درختی لعبتی دیگر شود
باغ هم‌چون کلبهٔ بزاز پر دیبا شود باغ هم‌چون طبلهٔ عطار پر عنبر شود

بلفرج، شاعر قرن یازدهم نیز در وصف نوروز می‌گوید:

جشن فرخندهٔ فروردیز است روز بازار گل و نسرين است
بسیاری از شاعران ما به حلی فروردین گاهی اردیبهشت را در اشعار خود ستوده‌اند و احتمالاً به این دلیل است که در ماه اردیبهشت آثار بهار بیشتر هویدا می‌شود و درختان برگ و شکوفه به بار می‌آیند. معق بخارایی، شاعر قرن ششم نیز در وصف نوروز می‌گوید:

خیز ای بت بهشتی و آن جام می بیار که اردیبهشت کرد بهان را بهشت‌وار

نوروز در ادبیات فارسی از جایگاه رفیعی برخوردار است، به‌طوری‌که از قرن سوم تا پایان قرن چهارم که مصادف با نهضت ملی ادبی است، (به‌ویژه در دورهٔ سامانیان است) نویسندگان و شاعران فارسی‌گو از یک سو به‌منظور احیای هویت ایرانی و از سوی دیگر برای رهایی از سلطهٔ زبان عرب، اقدام به تدوین چند رشته شاهنامه کردند که در تمام این شاهنامه‌ها شعرا با اشتیاق به «نوروز» به‌عنوان یک جشن ملی ایرانی پرداختند که ریشه در عمق تاریخ اساطیری ایرانیان دارد. شاهنامه‌نویسی که هدفش پرداختن به قهرمانی شاهان قدیم ایران زمین بود، وسیله‌ای شد در جهت برافراختن پرچم افتخارات ایرانی در برابر سیاست تحقیرآمیز

عرب. این در حالی است که تا قبل از ظهور اسلام و تدوین تقویم اسلامی که آن هم از ابداعات مسلمانان فارسی بود، عرب‌ها هیچ‌گونه تقویم یا روز مشخصی به‌عنوان جشن عمومی نداشتند.

نخستین شاهنامه به شکل منشور توسط ابوالمؤید بلخی در قرن چهارم نوشته شد. دومین شاهنامه متعلق است به ابوعلی محمد بن احمد بلخی که احتمالاً در سال ۳۹۱ به نگارش در آمد. سومین شاهنامه مربوط است به ابومنصور محمد بن عیسی الرزاق که به شاهنامه ابومنصوری شهرت دارد. شاهنامه ابومنصوری به نثر بود که شاعر شیرین‌زبان طوسی یعنی دقیقی آن را به نظم در آورد. دقیقی از شعرای دربار سامانیان بود. شاهنامه چهارمین شاهنامه که به شکل منظوم به رشته تحریر درآمد از قلم سحرآمیز حکیم ابوالقاسم طوسی تراوش کرد که شهرت جهانی دارد. فردوسی از شاهنامه ابومنصور بهر بهره‌ای برد و بیش از شاهنامه‌نویسان دیگر به نوروز و بزرگداشت آن پرداخت.

در دوره خلافت عباسی، ویژه در دوره هارون الرشید و فرزندش مأمون که در مرو پرورش یافته بود و تربیت و مناسبات ایرانی داشت و از سوی دیگر مقامات دیوانی آنان در اختیار عناصر ایرانی بود تمام اعیاد ایرانی مثل نوروز، مهرگان و سده برگزار می‌شد. از سال ۳۸۲ پس از یک وقفه نسبتاً طولانی متضد بار دیگر جشن نوروز را برگزار کرد و این نهضت تا یک قرن ادامه یافت.

قدمت برگزاری جشن نوروز در تاریخ فارسی‌رسانان که از شخص نیست. برگزاری نوروز در عهد باستان نیز تابع یک نظم تاریخی نبود اما در دوره ساسانیان که آیین زرتشتی از سوی اردشیر بابکان، مؤسس این سلسله، دین رسمی و دولتی اعلام شد، جشن نوروز و مهرگان تا زمان سقوط یزدگرد سوم با نظم برگزار می‌شد. بعد از اسلام جشن نوروز در میان طبقه دهقانان که از بقایای اشراف ساسانی بودند (مانند فردوسی و خواجه نظام الملک)، به‌صورت آشکار و پنهان زنده نگه داشته شد. در دوره ساسانیان جشن نوروز به‌صورت رسمی برگزار می‌شد. در

زمان ساسانیان که زبان پهلوی میانه رایج بود به نوروز «نوک روز» گفته می‌شد و در آن زمان مردم از روز اول فروردین به مدت ۶ روز به شادمانی می‌پرداختند. در این روزها شاه ساسانی اجازه دیدار می‌داد و سکه ضرب شده منقوش به تصویر شاه و نام نوروز همراه با گل و گیاه به مقامات بازدیدکننده که اشراف، روحانیون و نظامیان بودند داده می‌شد.^۱

بعد از اسلام چون سال هجری قمری مبنای تقویم قرار گرفت، نوروز همیشه به اول فروردین نمی‌افتاد گاهی اول هر فصل را جشن می‌گرفتند. جشن مهرگان نیز یکی دیگر از جشن‌های تداول در ایران باستان بود. این جشن در اول مهر برگزار می‌شد که مصادف بود با روز پیرروزی فریدون پسر جمشید بر ضحاک عرب. همان‌گونه که نوروز مخصر طبقه سقانیان (اشراف) و جشن شروع فعالیت از جمله کشت و کار بود، جشن مهرگان بویژه به طبقه روستاییان و جشن پایانی کشاورزی و برداشت محصول بود.

طبری آورده است: «پیروزی فریدون بر ضحاک مصادف بود با روز اول مهر که بعداً به مهرگان شهرت یافت و هر سال ایرانیان جشن و سرور برپا می‌کردند.»

در زمان ملکشاه سلجوقی برای اینکه روز دقیق نوروز میلاد سال هجری شمسی به جای سال هجری قمری به اجرا گذاشته شود، وی حسابگر خیام، ریاضی‌دان برجسته ایرانی، و چند منجم مشهور را مأمور تهیه تقویم کرد. این تقویم که به تقویم جلالی شهرت دارد روز اول فروردین را به عنوان نوروز تعیین کرد و در سرتاسر امپراطوری ملکشاه سلجوقی از جیحون تا مدیترانه به اجرا گذاشته شد. امروز ادامه دارد.

در بسیاری از تمدن‌ها از جمله تمدن مسیحیت دوگونه جشن در سال برگزار

۱. در عهد باستان رسم بر این بود که جلوس هر شاهی را به عنوان نوروز جشن می‌گرفتند. حتی زرتشتیان امروز سال جلوس یزدگرد سوم را مبدأ تاریخ خود قرار دادند. تاریخ زرتشتیان به تقویم یزدگردی شهرت دارد.

می‌شد: جشن مذهبی و جشن ملی. جشن مذهبی مصادف است با ۲۵ دسامبر که ضمناً روز تولد میترا نیز همین روز است و جشن مدنی با روز اول ژانویه (۱۱ دیماه) برابر است. جشن اول ژانویه برگرفته از تقویم ژولین است و این تقویم به فرمان ژولین سزار تهیه شد که سال شامل ۳۶۵ روز است و هر ۴ سال یکبار ۳۶۶ روز محاسبه می‌شود.

در پایان باید بیان داشت که چون کتاب حاضر به موضوع بسیار مهم نوروز پرداخته است جایش بسیار خالی بود و به‌طور وسیع و علمی می‌تواند به اطلاعات خوانندگان در خصوص ریشه‌یابی نوروز کمک شایانی کند. اگرچه قبلاً مطالعات خوبی در این زمینه شده است، اما چون اصل موضوع از اهمیت وافری برخوردار است با هم سعی در تحقیق دارد. امید است که کتاب حاضر که به دست توانای آقای مصطفی صدقتی بستم ترجمه شده است برای خوانندگان محترم جذاب باشد و بر آگاهی آن‌ها در مورد نوروز بیفزاید.

با آرزوی موفقیت

علی بیگدلی